

Munuscula in honorem Željko Rapanić

Zbornik povodom osamdesetog rođendana
Festschrift on the occasion of his 80th birthday

Dissertationes et Monographiae 5

International Research Center for Late Antiquity and the Middle Ages Motovun, University of Zagreb

Munuscula in honorem Željko Rapanić
Zbornik povodom osamdesetog rođendana / *Festschrift on the occasion of his 80th birthday*

Copyright © International Research Center for Late Antiquity and the Middle Ages - Motovun,
University of Zagreb, 2012.

<i>Izdavač / Publisher:</i>	Sveučilište u Zagrebu / <i>University of Zagreb</i> Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, Motovun <i>International Research Center for Late Antiquity and the Middle Ages, Motovun, Croatia</i>
<i>Urednici / Editors:</i>	Miljenko Jurković, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Ante Milošević, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu
<i>Redakcijski odbor Editorial board:</i>	Mladen Ančić, Igor Fisković, Nikola Jakšić, Miljenko Jurković, Ante Milošević
<i>Prijevod sažetaka Translations:</i>	Neven Budak, Nenad Cambi, Laris Borić, Miljenko Jurković, Radovan Kečkemet, Snježana Matejčić
<i>Grafičko oblikovanje i računalna obrada / Graphic design and Computer layout:</i>	Neven Marin, Boris Bui
<i>Tisak / Printing:</i>	Dalmacijapapir d.o.o. - Split
<i>Naklada / Circulation:</i>	500 primjeraka

ISBN 978-953-6002-67-2

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem: 831012

Munuscula in honorem Željko Rapanić

Zbornik povodom osamdesetog rođendana
Festschrift on the occasion of his 80th birthday

Zagreb - Motovun - Split, 2012.

Sadržaj / Contents

Miljenko JURKOVIĆ Ante MILOŠEVIĆ	7	Predgovor <i>Foreword</i>
Ivan BASIĆ	13	Željko Rapanić <i>octogenarius</i> . Spomenica povodom osamdesete godišnjice života i pedesetpete obljetnice znanstvenog rada <i>Željko Rapanić octogenarius. A Testimonial to mark his eightieth Birthday and fifty-fifth Anniversary of his Scientific Work</i>
Ivan BASIĆ	43	Bibliografija Željka Rapanića 1958.-2012. <i>Bibliography of Željko Rapanić 1958-2012</i>
Branko KIRIGIN	59	Salona i more - neke napomene <i>Salona and the Sea - Some Notes</i>
Ljubomir GUDELJ	87	Ranokršćanski plutej iz Gornje Podstrane kod Splita <i>Early Christian Altar Slab from Gornja Podstrana near Split</i>
Katja MARASOVIĆ Tomislav MARASOVIĆ	93	Naseljavanje Dioklecijanove palače <i>Settling in Diocletian's Palace</i>
Ivan BASIĆ	115	Najstariji urbonimi kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog Splita: <i>Aspalathos</i> , <i>Spalatum</i> i Jeronimov <i>palatium villae</i> u svjetlu povijesnih izvora <i>The oldest Late Classical and early Medieval Split Urbonyms: Aspalathos, Spalatum and Jerome's palatium villae in the Light of Historic Sources</i>
Neven BUDAK	157	<i>Furta sacra et inventio traditiae</i> . Je li doista postojao kontinuitet između Salonitanske i Splitske biskupije? <i>Furta sacra et inventio traditiae. Was there a continuity of cults from the Salonitan to the Split Bishopric?</i>
Nenad CAMBI	181	Inicijali u Splitskom Evangelijaru kao mogući kronološki oslonac <i>Initials in the Evangelarium Spalatense as support for its Chronological Determination</i>
Ante MILOŠEVIĆ	191	O izvornoj funkciji križolikoga okova sa Ždrijaca u Ninu <i>On the original Function of the cross-like Brace from Ždrijac in Nin</i>
Nikola JAKŠIĆ	213	Novi natpis s imenom kneza Branimira <i>Another Inscription with the Name of Duke Branimir</i>
Ivo GOLDSTEIN	223	Što je to Bizant na hrvatskom prostoru - reminiscencije na temu (1982.-2012.) <i>What Byzantium in the Croatian Lands is. Reminiscences of the Topic (1982-2012)</i>
Igor FISKOVIĆ	239	Majstor reljefa Petra Krešimira IV. <i>The Master of the Relief of the King Peter Krešimir IV</i>
Miljenko JURKOVIĆ	259	„Spomenici nepotpune biografije“. Skice za teorijska promišljanja ranosrednjovjekovne umjetnosti <i>„Monuments with incomplete Biography“. Outlines of a theoretical Approach to early Medieval Art</i>

Ivo BABIĆ	273	Zapažanja o trogirskim crkvama Sv. Marije od trga i Sv. Martina (Sv. Barbabre) <i>Observations on the Churches of St. Mary of the Square and St. Martin (St. Barbara) in Trogir</i>
Vedrana DELONGA	303	Svetomiholjske starine mljetskih benediktinaca. O latinskom natpisu na crkvi Sv. Mihovila kod Babina Polja <i>Antiquities in the Benedictine Church of St. Michael (On the Inscription in the Church of St. Michael near Babino Polje)</i>
Ivan MATEJČIĆ	327	Dvije crtice za profesora Rapanića <i>Two short Contributions for Professor Rapanić</i>
Željko PEKOVIĆ	341	Crkva Sv. Stjepana u Pustijerni <i>The Church of St. Stephen in Pustijerna</i>
Pavuša VEŽIĆ	377	Crkvice Sv. Julijane u Splitu <i>The Church of St. Juliana in Split</i>
Mladen ANČIĆ	385	Na rubu održanja. Demografska slika Splita u 13. stoljeću <i>At the Verge of Survival. The Demographic Situation in Split in the 13th Century</i>
Tonči BURIĆ	397	Srednjovjekovne kuće u Podmorju (trogirskom Velom polju / <i>Campus magnus traguriensis</i>). Istraženost, tipologija, tehnike zidanja <i>Medieval Houses in Podmorje (Velo polje / Campus magnus traguriensis). Status questionis, Typology, Building Techniques.</i>
	411	MEMORIAE AMICORUM
Radoslav KATIČIĆ	413	Čovjek kojemu govori kamen
Marin ZANINOVIĆ	417	Željku, malo sjećanja

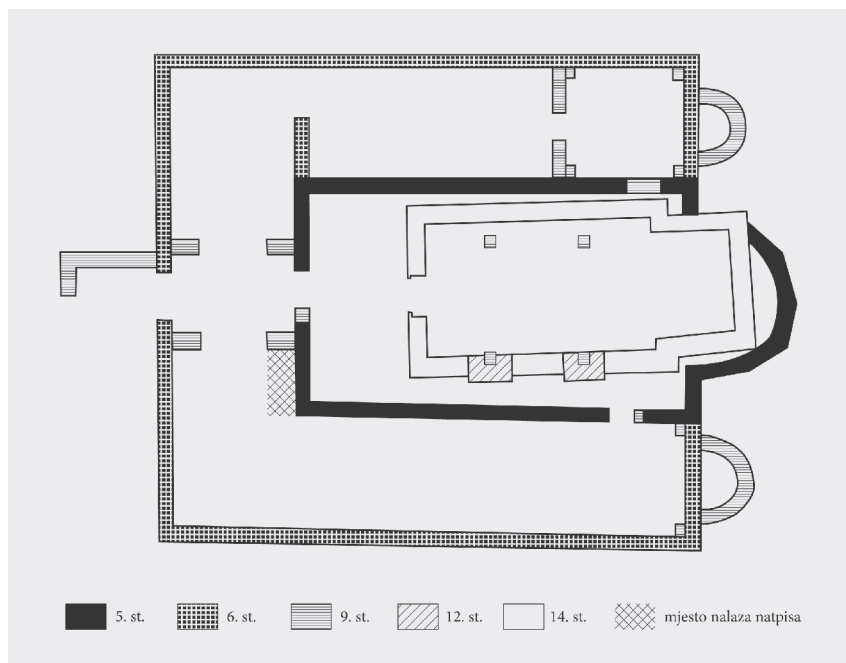
Pridružujući se čestitkama uz jubilarnu obljetnicu rođenja mogea starijeg kolege i prijatelja Željka Rapanića s osobitom radošću prilažem svoj skromni uradak. Čini se prikladnim čestitku vrsnom epigrafičaru dopuniti upravo jednim natpisom, dakako ranosrednjovjekovnim kakvima se i on u svojoj dugogodišnjoj praksi ponajviše bavio. Pritom, jedan njegov važan doprinos na polju epigrafike izravno je povezan uz natpise na kojima je uklesano ime kneza Branimira. U trenutku kada je njegova rasprava objavljena, 1981. godine, bila su poznata četiri natpisa što se izravno odražava i u samom naslovu: „Bilješke uz četiri Branimirova natpisa“¹. Danas, nešto više od 30 godina nakon te rasprave, korpus Branimirovih natpisa povećan je na šest primjeraka. U ovom prilogu bit će riječi o posljednjem pronađenom natpisu, dakle šestom po redu.

Natpis o kojemu je riječ pronađen je tijekom lipnja i srpnja 2002. godine, dakle prije deset godina i do sada nije objelodanjen. Otkriven je naime u tijeku višegodišnjih sistematskih iskapanja na lokalitetu Sv. Martin u Lepurima kod Benkovca. Riječ je o kasnosrednjovjekovnoj crkvi koja je bila minirana tijekom Domovinskog rata, pa se nakon rata pristupilo arheološkim istraživanjima, a sve u namjeri da se crkva obnovi. Pokazalo se pritom da je kasnosrednjovjekovna jednostavna građevina bila podignuta na prostranijem ranokršćanskom kompleksu koji je u 9. stoljeću bio znatnije pregrađen u skladu s novim potrebama, svakako u trenutku uspostave gušće kršćanske infrastrukture na tlu kneževine Hrvatske. Istraživanja do danas nisu završena, a prekinuta su nakon 2004. godine². U nadi da će se istraživanja dovršiti i da će se pristupiti neodloživoj sanaciji ovog važnog lokaliteta čije je stanje trenutno u najmanju ruku sramotno, nisam žurio s objavom građe. Tako je i ovaj natpis ostao nepubliciran sve u nadi da će se za njega naći mjesta u jednom temeljitom *fundberichtu* kakav zasluži spomenuti lokalitet. Kako ni do danas (2012. godine) nema nikakvih pomaka oko konačne sudbine ovog iznimno vrijednog nalazišta koje sam godinama istraživao, započinjem s objavom najvažnijih i najzanimljivijih nalaza među koje svakako spada i spomenuti novi natpis s uklesanim imenom kneza Branimira.

¹ Ž. RAPANIĆ, Bilješke uz četiri Branimirova natpisa, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 11, Split 1981, str. 179-190.

² Višegodišnja istraživanja koja su bila materijalno pomagana od strane *Ministarstva kulture Republike Hrvatske* naglo su prekinuta s nastupom nove vlade pod vodstvom premijera dr. Ive Sanadera i ministra za kulturu mr. Bože Biškupića.

Sl. 1. Sv. Martin
u Lepurima, tloris
srednjovjekovnog
građevinskog sklopa.

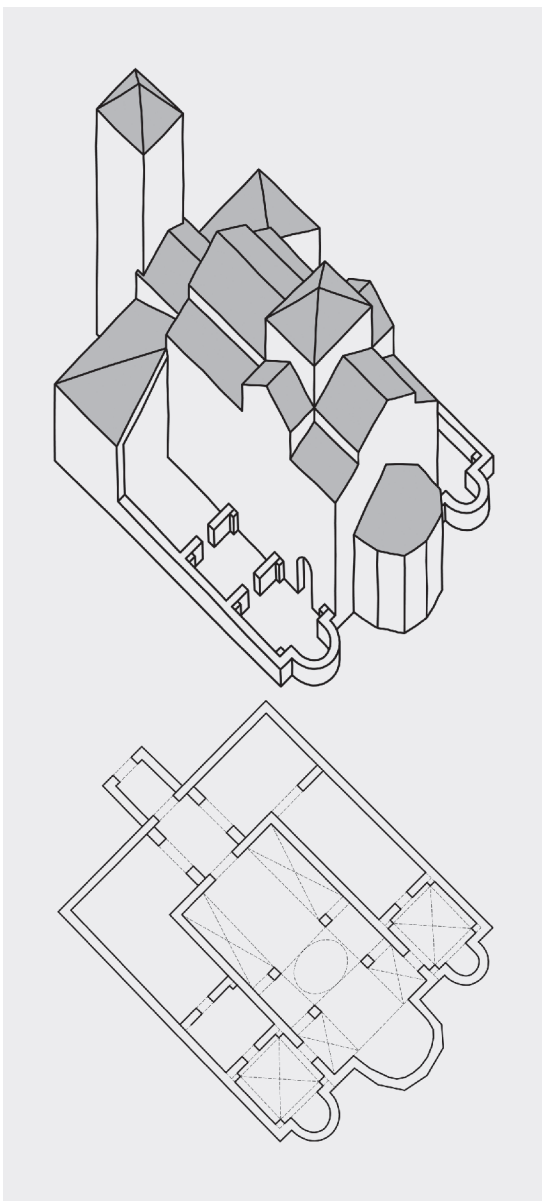

Da bi se shvatile okolnosti nalaza samog natpisa koji nije cjelovit, valja predložiti u najkraćim crtama sam građevinski kompleks. O njemu sam pisao u dva navrata, prvi put još u tijeku istraživanja 2000. godine kad još nije bio u cijelosti istražen³, a potom i 2008. godine kada je razvitak cjelovitog kompleksa bio već bolje razumljiv⁴. U toj sam prilici priložio i tloris s graditeljskim fazama njegova razvitka od prve ranokršćanske bogomolje do gotičke crkvice koja je bila sačuvana na terenu sve do 1992. godine kada je bila minirana u jednoj akciji uništavanja katoličkih bogomolja na teritoriju pod okupacijom pobunjenih Srba u Hrvatskoj. Taj tloris prilažem i u ovoj prilici da bi čitatelj mogao pratiti sve razvojne građevinske faze (sl. 1).

Negdje tijekom 5. stoljeća bila je podignuta jednostavna ranokršćanska bogomolja kao dvoranska građevina koja se na istoku zaključivala iznutra polukružnom apsidom čije je vanjsko lice poligonalno. U narednoj građevinskoj fazi, valjda tijekom 6. stoljeća, prvotna je bogomolja uklopljena u složeniju građevinsku strukturu koja ju je opkolila sa sjeverne, zapadne i južne strane. Time je na zapadnoj strani stvoren narteks iz kojega se pristupalo sjevernoj i južnoj prigradnji kao što je to često slučaj na ranokršćanskim kompleksima u Dalmaciji, primjerice kod crkve Sv. Martina u Pridrazi. Tijekom 9. stoljeća cijeli je kompleks radikalno preoblikovan. Izvorna je ranokršćanska bogomolja dobila popločanje od masivnih kamenih ploča, a na njima su postavljena četiri nosača kvadratnog presjeka čime je naos postao raščlanjen. Ta su četiri nosača bila preuzeta s neke monumentalne antičke građevine. Na njima su počivali snažni

³ N. JAKŠIĆ, Arheološka istraživanja razorene crkvice Sv. Martina u Lepurima kod Benkovca, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 27, Split, 2000, str. 189-200.

⁴ N. JAKŠIĆ, Il ruolo delle chiese rurali nella formazione del ducato croato medievale, *Hortus artium medievalium*, 14, Zagreb-Motovun, 2008, str. 103-112.

Sl. 2. Sv. Martin u Lepurima, prijedlog rekonstrukcije predromaničkog objekta, prema: A. Milošević.

nego samo položeni na monumentalni pločnik, očigledno je došlo do nekih pomicanja i pucanja samih nosača. Stoga je valjalo prići njihovom učvršćenju, a to je napravljeno tako da su nosači na južnoj strani dodatno obzidani do stanovite visine, cca. 1,5 metra od pločnika. Konačno nakon toga iz nekog razloga, cijeli je kompleks ipak devastiran i porušen. U predjelu nartekse gdje su sačuvani arheološki slojevi zapaženi su znatni tragovi paleža, iz čega valja zaključiti da je objekt postradao u požaru. Na ostacima porušene crkve podignuta je jednostavna bogomolja s pravokutnom apsidom kakve su karakteristične za graditeljstvo u Dalmaciji kroz 14. i 15. stoljeće. Nova je crkvica cijelim svojim opsegom ušla u prostor one starije tako da je postala i uža i kraća. Južni je njezin zid u sebe inkorporirao nosače predromaničke crkve koji su još do 1992. godine bili sačuvani u punoj svojoj visini zajedno s pripadajućim im kapitelima.

antički kapiteli koji su nosili svodnu konstrukciju predromaničke građevine s kupolom u središtu. U nartekstu su sagrađena četiri masivna pilona pravokutne osnove sa svhom da podržavaju novu svodnu konstrukciju i emporu nad njom. Pred ulazom u narteks bio je podignut zvonik koji na žalost nije u cijelosti istražen. Ovim radikalnim intervencijama ranokršćanska je bogomolja transformirana u presvođenu predromaničku crkvu s kupolom te s predvorjem na čijim je svodovima počivala empora, upravo onako kako je to dokumentirano na primjeru crkve Sv. Spasa na vrelu Cetine. Postignut je efekt naglašenog zapadnog pročelja, tzv. *westwerk*. Prema takvoj mojoj interpretaciji nastala je grafička rekonstrukcija koju ovdje također donosim (sl. 2)⁵.

Bočne dvorane naslijeđene iz ranokršćanskog razdoblja dobile su na istoku polukružne apside i time su preoblikovane u zasebna svetišta. O tome ponajbolje svjedoči ona sjeverna čija je predromanička podnica od kamenih ploča u cijelosti sačuvana zajedno s utorima za uglavljivanje oltarne ograde. Tada su sva tri svetišta, glavna crkva i dvije bočne kapele dobile zasebne oltarne ograde. Naime, u istraživanjima je pronađeno mnogo ulomaka ovih ograda, a razlikuju se morfološki reljefi triju različitih klesarskih radionica, što znači da nisu sve ograde nastale u istom momentu već je svaka nastala kao zaseban projekt. No morfološka analiza ovih reljefa neće biti na ovom mjestu raspravljana, tim prije što nema izravnih posljedica na interpretaciju samoga natpisa.

Cijela građevina pokazivala je konstrukcijske slabosti već tijekom 11. ili 12. stoljeća. Naime, kako nosači svodova u crkvi nisu bili posebno temeljeni

⁵ Objavljen u A. MILOŠEVIĆ, *Predromanički zvonici u Dalmaciji i ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*. Dubrovnik-Split, 2011, str. 59.

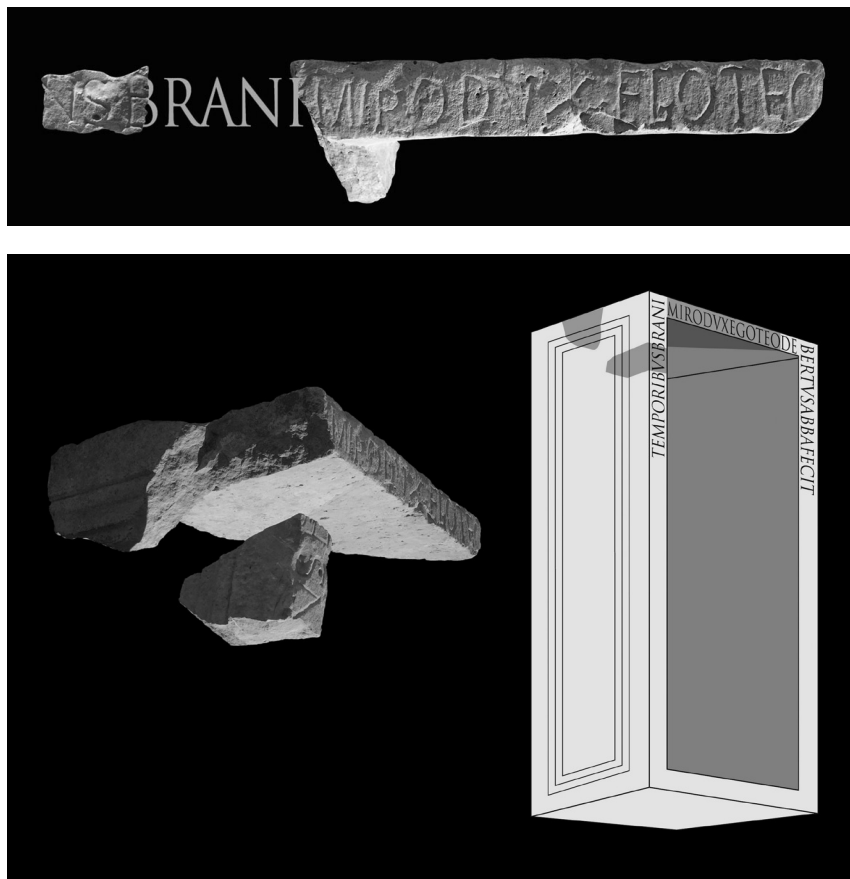

Sl. 3. Dukat dužda F. Foscarija iz grobnice 225, foto: M. Rogošić.

Predromanički pločnik ostao je neko vrijeme u cijelosti sačuvan unutar gotičke crkvice, a i ispred nje tvoreći popločani pristup kasnosrednjovjekovnoj bogomolji. Naprotiv, porušeni je prostor narteksa ispočetka poslužio za odlaganje ruševina, a uskoro je počeo služiti i kao ukopište. Tijekom 15. stoljeća bio je u cijelosti okupiran grobovima koji su relativno dobro datirani numizmatičkim nalazima (Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Francesco Foscari), vojnom opremom (kasnosrednjovjekovne ostruge) i nakitom (trojagodne naušnice). U jednome od tih grobova iz kasnog 14. ili pak 15. stoljeća pronađeni su i ulomci natpisa o kojemu će biti riječi.

Uz predromanički kontrafor koji je naslonjen na južnoj strani zapadne fasade prvotne ranokršćanske bogomolje istražene su dvije kasnosrednjovjekovne jednostavne grobnice (br. 224 i 225) odvojene međusobno jednim zidićem. U građevinskom materijalu od kojega je taj plitki zidić bio zidan, pronađen je 28. lipnja 2002. godine ulomak ploče na kojoj su sačuvana slijedeća pismena: XEGOTEO. Nije bilo jednostavno odrediti funkciju te ploče kojoj je natpis tekao po rubu i zauzimao mu cijelu širinu. Slijedilo je istraživanje grobnice 225 naslonjene uz samu zapadnu fasadu crkve i u njoj je uz pokojnika pronađen dukat dužda F. Foscarija (1423.–1457.) na temelju čega se valjda može zaključivati da je pokojnik u grobnicu položen u 15. stoljeću, svakako ne mnogo kasnije (sl. 3). U daljnjim sistematskim istraživanjima toga dijela narteksa nakon što je bila uklonjena suhozidna građa grobnice 225, pokazala se pod njom još jedna jednostavna grobnica (255a) u čijoj su građi pronađeni novi ulomci s dijelovima onoga istog natpisa: MIRODV. Ti su se ulomci izravno spajali s onima pronađenim ranije u neposrednom susjedstvu i dali su slijedeći neprekinut tekst (sl. 4.1):MIRO DVX EGO TEO.... U terenskom dnevniku za ponedjeljak 22. srpnja 2002. godine ostala je moja zabilješka: „Valjda: (Brani)MIRO DVX EGO TEO...“. Osim samog teksta novi su pronalasci ponudili i jedan važan detalj koji je upućivao na moguću izvornu funkciju spojenih ulomaka. Ploča na kojoj je natpis lomila se, naime, pod pravim kutom ukazujući na to da je riječ o nekom pravokutnom recipijentu, najvjerojatnije sarkofagu od kojega je sačuvana kraća stranica i tek manji dio uzdužne stranice. Na tom je manjem ulomku uzdužne stranice sačuvan i dio jednostavne antičke profilacije čije bi mjesto, po logici stvari, bilo na pročelju. Ista profilacija zapažena je i na jednom vrlo malom ulomku koji je bio pronađen na istom lokalitetu u prijašnjim godinama istraživanja, a na njegovom su rubu bila sačuvana svega tri pismena ..VSB... posve istih svojstava koja imaju i pismena već spominjanog natpisa. Profilacija je dakle pripadala pročelju sarkofaga, a tekst je bio na njegovom rubu. Rekonstrukcija koju ovdje donosim pokazuje njihovu izvornu poziciju na sarkofagu (sl. 4.2). Pokazuje da je tekst od kojega su sačuvana samo tri pismena tekao po rubu pročelja sarkofaga, a zatim se u uglu lomio za 90° i nastavljao po rubu njegove kraće stranice. Pozicija pak natpisa na rubu jasno je govorila u prilog činjenici da ostatci sačuvanog teksta ne pripadaju nadgrobnom natpisu antičkog sarkofaga već da su uklesana naknadno kada je sarkofag poslužio posve novoj svrsi. Razvidno je bilo isto tako da su od sarkofaga ostali sačuvani ulomci pročelja i jedne kraće stranice, a da nije sačuvano ništa od njegova dna. No da bi nova funkcija koju je sarkofag

Sl. 4. Sv. Martin u Lepurima, ostatci natpisa sa spomenom kneza Branimira i prijedlog rekonstrukcije portala izrađenog od antičkog sarkofaga.

dobio u ranom srednjem vijeku postala posve razumljivom valja se pozvati na jedan slučaj bez kojega bi bilo teško doći do zadovoljavajućeg rješenja.

Iznad slikovitog bračkog sela Dola koje se smjestilo na početku pitomog dolca stoji i danas romanička crkvice posvećena Sv. Mihovilu Arhangelu. Jedna je od onih poznatih bračkih romaničkih crkvice jednostavnog pravokutnog tlorisa s polukružnom apsidom, a presvođena valjkastim svodom. Po jednom se detalju izdvaja među srodnim srednjovjekovnim bračkim svetištima, a to je njezin portal. Umjesto da su sastavili portal od dovratnika i nadvratnika kako je to bilo uobičajeno, brački su srednjovjekovni graditelji pribjegli jednom posve neobičnom rješenju. Nekom su antičkom sarkofagu odstranili dno, zatim su sarkofag uspravili, dakle postavili okomito i ugradili u zapadni zid crkvice. Dobili su izvanredno funkcionalan portal (sl. 5). Ovaj je brački primjerak do sada bio izuzetak u našem srednjovjekovnom graditeljstvu, no ulomci s natpisom koje se ovdje objavljuje pokazuju da su tu dosjetku poznavali već graditelji 9. stoljeća i da su ju već tada primjenjivali. Naime, ulomci pronađeni u arheološkim istraživanjima u Lepurima pokazuju da je i tamo jedan sarkofag korišten na isti način na koji su to napravili i brački graditelji u Dolu. Pritom je u predromaničkoj crkvi Sv. Martina u Lepurima po vanjskom rubu uklesan natpis. Ulomak pak s manjim dijelom teksta na kojem je sačuvano tek ...VS B..., a koji je tekao po okomici „portala“ svjedoči da je natpis bio relativno dug, da je započinjao na desnoj okomici nastavljajući se preko kraće horizontalne strane i završavao na lijevoj okomici „portala“. Dio

spomenutog teksta ...VS B.... pritom je prethodio onom postavljenom vodoravno što znači da je raspored bio slijedećiVS BMIRO DVX EGO TEO. Ono „B“ je zapravo prvo slovo u imenu kneza Branimira, a prethodi mu VS najvjerojatnije kao dočetak termina: (temporib)VS, dakle (Temporib)vs B(rani)miro dux ego Teo.....

Ako tako rekonstruiramo tekst prema sačuvanim dijelovima dobivamo tekst čiji sadržaj uvelike podsjeća na poznati nam natpis s imenom kneza Branimira, onaj iz Nina.

NIN: (T)emporibus dom(i)no B(ra)nnimero dux slcavorum ego Teudebertus abba

LEPURI: (Temporib)us B(rani)miro dux ego Teo.....

Sl. 5. Sv. Mihovil nad Dolom na Braču, pročelje crkvice s portalom izrađenim od antičkog sarkofaga, foto: Z. Alajbeg.

Natpis iz Lepura jezgrovitije je sročen ponajprije stoga što majstor nije raspolagao s dovoljno prostora. Imao je u najboljem slučaju tek nešto više od dva metra duljine na rubu sarkofaga na kojemu je valjalo uklesati željenu informaciju, jer je natpis bio isklesan samo u gornjem dijelu „portala“. Teško bi naime bilo pretpostaviti da je tekst započinjao na portalu posve nisko, uz noge onoga koji ulazi, a potencijalni je čitatelj. Moguću dispoziciju teksta sugerira naš crtež.

Ovako rekonstruiran tekst ponovno pokreće raspravu o nekim nejasnoćama (ili nedosljednostima) u tekstovima s imenom kneza Branimira, a na koje je upozorio Ž. Rapanić 1981. godine. Naime oblik *Branimiro* može se shvatiti kao nominativ (poput onih Adamizo, Bodidrago, Prodano...) što bi onda bilo u suglasju s njegovom titulom *Branimiro dux*.

Vjerojatnije je ipak da je tu riječ o adnominalnom dativu kako je to već Rapanić istaknuo u svojoj analizi natpisa iz Nina⁶. Kneževo ime u nominativu dolazi ipak u obliku *Branimir* i sklanja se prema klasičnom deklinacijskom sustavu (na natpisu u Muću je genitiv *Branimiri*). Tako se oblik *Branimiro* usklađuje s terminom pred njim: + *temporibus Branimiro*. Međutim i u natpisu iz Nina i u natpisu iz Lepura slijedi titula *dux* u nominativu umjesto da je iskazana u kosom padežu. U slučaju natpisa iz Nina to je navelo Rapanića na posve logično objašnjenje da se sintagma *dux Sclavorum* ne može odnositi na kneza Branimira jer nije u suglasju s tekstom koji prethodi: *Temporibus domno Brannimero*⁷. No sada i u natpisu iz Lepura koji je posve jednako zamišljen kao i onaj u Ninu (s tim što je jezgrovitije sročen), zapažamo posve istu pojavu: iza vremenske oznake *temporibus Branimiro* stoji ponovno *dux* u nominativu. No kako je natpis

⁶ Ž. RAPANIĆ, Biljeke uz četiri, str. 188.

⁷ Ž. RAPANIĆ, Biljeke uz četiri, str. 183-185.

*Sl. 6. Sv. Martin u
Lepurima, natpis opata
Teodeberta,
foto: Z. Alajbeg.*

jezgrovitiji ne ističe se kime on vlada, odnosno čega je on vladar kao što je to bilo u ninskom slučaju. Titula se dakle izravno vezuje iz ime pred njom, a to je Branimir. Pojava je dakako neprihvatljiva klasičnom latinitetu na što nas upozorava višekrat spomenuta Rapanićeva analiza. No sada postaje razvidno kako više nije riječ o slučajnosti. Tekst obaju natpisa očigledno je pod snažnim utjecajem romanskog govornog jezika. Primjetno je to već i na ortografskoj razini. Na oba je natpisa osobno ime Teudebertus odnosno Teo(debertus?) uklesano ispuštanjem grafema „h“ (Theudebertus) što također nije slučajno već je odraz udaljavanja od klasičnog latiniteta. Autor dvaju raspravljanih natpisa dospio je u naše krajeve najvjerojatnije iz Lombardije ili pak iz Galije o čemu ponajprije svjedoči njegovo ime. Njegov je govorni jezik bio romanski, pa odmake od klasičnog latiniteta valja vidjeti ponajprije u toj činjenici. Prema tome njegove srodne natpise uklesane ovako: Temporibus (domno) Branimiro dux (Sclavorum) valja ipak shvatiti (tj. prevesti) ovako: U vrijeme (gospodara) Branimira vojvode (Slavena).

Čitatelju se može učiniti da je našom rekonstrukcijom teksta dočetak sačuvanog imena „Teo..“ presmjelo identificiran s opatom Teudebertom poznatim s natpisa iz Nina. Stoga valja podsjetiti da je na istom lokalitetu u Lepurima u prvim godinama istraživanja nakon Domovinskog rata pronađen desni arhitrav s neke oltarne ograde na kojoj je sačuvan slijedeći dio teksta (sl. 6): „...ertus abba hvnc domvm (edifi)cavit“⁸. Sasvim je dakle razvidno da je jedan dio liturgijskih instalacija u sakralnom kompleksu isklesan nastojanjem nekog opata čije ime ima dočetak „...ertus“. To konačno nije i jedini spomen nekog opata na natpisu u Lepurima, jer već od ranije je bio poznat ulomak oltarne menze na kojoj je opet zabilježen jedan opat u formulaciji „inmeritus abba“⁹. Sve to naravno govori u prilog činjenici da je izvesni „Teo...“ s natpisa u Lepurima zapravo onaj isti opat koji je sročio natpis na oltarnoj ogradi iz Nina. To, naravno, uvelike pomaže i preciznijem tumačenju funkcije sakralnog sklopa u Lepurima, no to trenutno nije tema ove rasprave.

⁸ Natpis sam prvi put objavio u: *Hrvati i Karolinzi. Katalog* (ur. A. Milošević), Split, 2000, str. 279, a kasnije u: N. JAKŠIĆ, *Arheološka istraživanja*, str. 189-200. – N. JAKŠIĆ, *Il ruolo*, str. 108.

⁹ V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*. Split, 1996, str. 199.

U svakom slučaju novopronađeni fragmentirani natpis s lokaliteta Sv. Martin u Lepurima zanimljiv je iz više razloga. Ponajprije dodatno svjedoči o intenzivnoj izgradnji i obnovi kršćanskih sakralnih objekata u doba kneza Branimira na prostoru ranosrednjovjekovne hrvatske kneževine. Dodatno pojašnjava od ranije uočenu činjenicu o znatnijoj uključenosti zapadnjačkih misionara u tom procesu. Upućuje na zanimljiva i nedovoljno poznata konstruktivna rješenja kojima su se koristili todobni graditelji duhovitom prenamjenom rimskih spomenika čime dodatno aktualizira davnu Prelogovu tezu o predromanici kao „pasivnoj negaciji antike“¹⁰. Konačno obogaćuje korpus natpisa u kojima je zamjetno udaljavanje od klasičnog latiniteta i pomaže tumačenju razloga toj pojavi.

¹⁰ M. PRELOG, Između antike i romanike, *Peristil*, 1, Zagreb 1954, str. 5-14.

The author publishes a fragmentary inscription found in 2002 during the systematic archaeological excavations of the Early Christian and pre-Romanesque church of St. Martin in Lepuri near Benkovac. Even though this is a dedicatory inscription, it hadn't been installed in the altar railing according to the usual practice with the pre-Romanesque inscriptions found on the territories of Croatian dukedom and Dalmatia. Preserved limestone fragments indicate that they originally made part of a Roman sarcophagus, its front side framed with a simple moulding. This sarcophagus was, subsequently, used by the late 9th century constructors in a rather unusual way. They have removed its bottom, mounting the sarcophagus vertically, into the façade wall, so the former sarcophagus was used as a portal structure. Fortunately, similar usage had already been recognized in the praxis of Croatian mediaeval building. An example of a sarcophagus with its bottom detached and installed as a portal is still in use in a small church of St. Michael in Dol on the island of Brač. Had we no such example, it would be rather difficult to figure out the original function of the modest fragments from Lepuri.

Once installed as a portal it was provided with a dedicatory inscription which, though lacking a considerable amount of text, indicates content of great importance and interest. Preserved fragments read as follows: ... VSB. ... and ... MIRODVXEGOTEO.... The lesser part of the preserved inscription was incised on the border of former sarcophagus' front, i.e. its layout on the portal was vertical, while the rest of the preserved text was incised on its side, indicating the text was laid horizontally, on the its lintel. Author interprets the lesser part as: ...(temporib)us B(rani)..., logically followed by the larger rest of the inscription, resulting in following reconstruction of its content: "(temporib)us B(rani)miro dux ego Teo..."

Such restitution is in accordance with another, formerly published, inscription from Nin that mentions the name of this Duke, and here is the comparison:

NIN: (T)emporibus dom(i)no B(ra)nnimero dux slcavorum ego Teudebertus abba

LEPURI: (Temporib)us B(rani)miro dux ego Teo(odebertus abba fecit)

Though the recently found inscription abridges the content more thoroughly, it is obvious that both contents are corresponding, indicating the identical donor, abbot Theudebert. Some inconsistencies in Latinity may be explained by the fact that the abbot (and probably a missionary) arrived to these parts from the regions (Lombardy, Gaul) in which Classical Latinity had already been transformed into its Proto-Romance forms.

(translation by L. Borić)

SURADNICI U ZBORNIKU

prof. dr. sc. Mladen ANČIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
HR - 23000 Zadar
Obala kralja Petra Krešimira IV, br. 2
mancic55@hotmail.com

prof. dr. sc. Ivo BABIĆ
Sveučilište u Splitu
Umjetnička akademija
HR - 21000 Split (Tvrđava Gripe)
Glagoljaška b.b.
ibabic@gradst.hr

Ivan BASIĆ, prof.
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest
HR - 21000 Split
Sinjska 2
ibasic@ffst.hr

prof. dr. sc. Neven BUDAK
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest
HR - 10000 Zagreb
I. Lučića 3
nbudak@ffzg.hr

dr. sc. Tonči BURIĆ
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR - 21000 Split
S. Gunjače b.b.
tonci.buric@mhas-split.hr

akademik Nenad CAMBI
HR - 21000 Split
Zoranićeva 4/II
nenad.cambj@st.htnet.hr
mr. sc. Vedrana DELONGA
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR - 21000 Split
S. Gunjače b.b.
delonga.vedrana@gmail.com

akademik Igor FISKOVIĆ
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
HR - 10000 Zagreb
I. Lučića 3
igor.fiskovic@zg.t-com.hr

prof. dr. sc. Ivo GOLDSTEIN
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest
HR - 10000 Zagreb
I. Lučića 3
igoldste@ffzg.hr

Ljubomir GUDELJ, prof.
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR - 21000 Split
S. Gunjače b.b.
ljubomir.gudelj@st.t-com.hr

profesor emeritus Nikola JAKŠIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest umjetnosti
HR - 23000 Zadar
Obala kralja Petra Krešimira IV, br. 2
njaksic@unizd.hr

prof. dr. sc. Miljenko JURKOVIĆ
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
HR - 10000 Zagreb
I. Lučića 3
mjurkovi@ffzg.hr

akademik Radoslav KATIČIĆ
HR - 10000 Zagreb
Gornje Prekrižje 51
radoslav.katicic@univie.ac.at

dr. sc. Branko KIRIGIN
Arheološki muzej Split
HR - 21000 Split
Zrinsko-Frankopanska 25
branko.kirigin@st.htnet.hr

dr. sc. Katja MARASOVIĆ, dipl. ing. arh.
Mediterranski centar za graditeljsko nasljeđe
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
HR - 21000 Split
Bosanska 4

profesor emeritus Tomislav MARASOVIĆ
HR - 21000 Split
Marasovićeve 8
tomislav.marasovic@st.t-com.hr

dr. sc. Ivan MATEJČIĆ
HR - 52440 Poreč
I. Matetića Ronjgova 10
ivan.matejcic@apuri.hr

dr. sc. Ante MILOŠEVIĆ
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR - 21000 Split
S. Gunjače b.b.
ante.milosevic@st.t-com.hr

prof. dr. sc. Željko PEKOVIĆ
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
HR - 21000 Split
Hrvojeva 2
zeljko.pekovic@du.t-com.hr

prof. dr. sc. Pavuša VEŽIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest umjetnosti
HR - 23000 Zadar
Obala kralja Petra Krešimira IV, br. 2
pavusa.vezic1@zd.t-com.hr

prof. dr. Marin ZANINOVIĆ
Odsjek za arheologiju HAZU
HR - 10000 Zagreb
A. Kovačića 5